

УДК:316 Видојевић З.(049.32)
ИД: 188063244
Примљено: 5. септембра 2011.
Прихваћено: 25. новембра 2011.
Научна критика

ПРОФ. ДР УРОШ В. ШУВАКОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију

ЗОРАН ВИДОЈЕВИЋ
Питање: *Куда води глобализација*
Одговор: *Демократија на заласку*²

У раду се врши научна критика и разматрају ставови уваженог српског социолога др Зорана Видојевића о правцу и тенденцијама глобализације као процеса, идеји глобализма, либералном тоталитаризму, америчком „новом светском поретку“ и транзицији постреалсоцијалистичких друштава. Аутор закључује да се Видојевић кроз свој научни опус, а посебно кроз своје последње две научне монографије, доказао као истински ангажовани интелектуалац који, демонстрирајући то на примеру свог става у односу на проблем Косова и Метохије, делује са становишта које је формулисао још Сантјаго Рамон и Кахал о патриотизму као једном од основних принципа методологије научног истраживања.

Кључне речи: глобализација, глобализам, „нови светски поредак“, либерални тоталитаризам, постреалсоцијалистичка транзиција, отимање Косова и Метохије, истраживања Зорана Видојевића

¹ uros-s@eunet.rs

² Рад је резултат ауторовог учешћа на спровођењу четворогодишњег научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и европске интеграције* (руководилац проф. др Драги Маликовић) који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

У интервалу од пет година, професор др Зоран Видојевић, један од водећих савремених српских социолога и истраживача у области друштвених наука, објавио је, осим великог броја научних чланака, и две научне монографије, које представљају несумњив допринос развоју друштвеног проучавања процеса транзиције и глобализације „као битне компоненте транзиције“³ у нас. Ради се о монографијама *Куда води глобализација* (Београд: Филип Вишњић, 2005) и *Демократија на заласку* (Београд: Институт за друштвене студије, Службени гласник, 2010). Иако је реч о два научним монографијама насталим у средњорочном размаку, њих заправо треба посматрати као двокњижје, у коме се аутор у првом делу пита о цивилизацијском смеру глобализације, друштвених промена које она узрокује и начина на који се то постиже, док у другом делу даје одговор у вези са тим шта је резултанта ових процеса – демократија на заласку.

За разлику од многобројних аутора који сматрају да су једним чланком о глобализацији или неком од њених аспеката разрешили све проблеме и питања које њена турбо варијанта доноси у савремености, З. Видојевић промишља овај друштвени феномен у његовој савремености, указујући на његове бројне противречности. Он се, на пример, пита да ли је глобализација „само ширење 'модернитета' на светску раван“ или она „носи и потенцијале анти-модернитета“ до којих долази кроз активирање одбрамбених механизма ретрадиционализације ради очувања угрожених националних идентитета и независности држава (уп. У. Шуваковић 2011), што опет производи анти-глобализацијске процесе који добијају „ако не светске, онда широке регионалне, па и континенталне размере“ (З. Видојевић 2005: 33). Такође, Видојевић с правом констатује како је претња „глобалним тероризмом“, у ствари,

³ Овде се може поставити питање шта је старије: глобализација или транзиција? Аутор ове научне критике сматра да је старија глобализација пошто се за њено започињање, схваћене у ширем значењу појма, могу узети „први облици груписања људи. У том смислу, читава људска историја јесте дисконтинуиран, али прогресиван пут, од појединачног ка глобалном“ (У. Шуваковић 2010а: 131). Тако посматрано, она представља „универзално и трајно стремљење човечанства“ (М. Печујлић 2002: 16) Оно што се данас подразумева под глобализацијом јесте заправо њено уже значење, које холандски аутор Јан Арт Шолте означава као „савремену убрзану глобализацију“ (2009: 84–120), а М. Печујлић кратко и језгровито – „турбоглобализацијом“. Транзицију одређујемо као „скуп глобалних друштвених промена у државама насталим распадом некадашњег СССР-а и источноевропским социјалистичким земљама“ које су означавале њихов повратак на претходни, капиталистички систем власти, само на нижем ступњу његовог развоја, уз потпуно некритичко прихватање свега што је Запад налагао (Д.Ж.Марковић, З.Т.Голенкова, У. Шуваковић 2009: 203–204). У том смислу је, транзиција битна компонента „турбоглобализације“. У зависности у ком се смеру буду одвијале промене у друштвима северне Африке захваћеним тзв. „револуцијом јасмина“, бићемо у стању да одговоримо и на питање да ли се и ту ради о транзицији, нпр. арапској транзицији или о некој другој врсти друштвених појава.

„добродошла замена за ранији ’комунистички блок’“ (2005: 118), уз услов да не погађа Америку и њене грађане. Заправо, ту врсту претње актима терориста у глобалним размерама Америка користи као *raison d'être* за НАТО-а те, закључује Видојевић, „’контролисани глобални тероризам’... представља ’идеалног непријатеља’ Сједињених Држава... Сада, пошто нема супротног блока (који је такође тежио покорвању света), та политика постаје отворено брутална“ (Исто: 118–119). Да је то тако потврдили су догађаји који су уследили после објављивања Видојевићевих монографија: егзекуције Садама Хусеина (30. децембра 2006. након краткотрајне судске фарсе), Осаме бин Ладена (1. маја 2011, без суђења) и Моамера ел Гадафија (20. октобра 2011, без суђења). Додуше, Гадафи у последње време није био оптуживан за тероризам, али му очигледно Запад није заборавио умешаност у аферу Локерби, те је искористио „револуцију јасмина“ да је прошири и на Либију и свргне тамошње просоцијалистичко руководство, предвођено пуковником Гадафијем.

Са хируршком прецизношћу Видојевић у социолошку теорију уводи један нов појам – *либерални шоијалишаризам*. Њега теоријски заснива већ у монографији „Куда води глобализација“, да би га заокружио у наставку свог истраживања сумираног у књизи „Демократија на заласку“. Аутор указује како критеријуми за тоталитаризам какве су дефинисали Карл Фридрих и Збигњев Бжежински (1956: 9–10) „нису више адекватни за идентификацију тог феномена данас у његовим новим облицима“. Видојевић наводи три разлога који су узроковали недостатност ових критеријума. Први је да из њих не произлази могућност да „либерализам може да се дегенерише у тоталитаризам“. Други, међу критеријумима тоталитаризма које су они навели нема спољнополитичке димензије „битне за распознавање савременог тоталитаризма, који има планетарни домашај“. Трећи, они не сагледавају сталну репродукцију капитализма као новог колонијализма и империјализма, у чијем се средишту налази биополитика (М. Фуко), „готово тотална моћ владања људским животима ради те репродукције, моћ која није само глад за профитом, него и начин (зло)употребе људских енергија за потребе све више милитаризованог капитала“, због чега долази до непрестаног раста „*усмерености на индустрију смрти*“ (3. Видојевић 2005: 182). Имајући у виду наведене недостатке класичног схватања тоталитаризма, Видојевић указује да наступајући *либерални шоијалишаризам*, који се јавља као *шоијалмодеран* или *неошоијалишаризам* има следећа битна обележја: 1) једно од најважнијих упоришта проналази у „моделу ’срећног робота’“, који је добро плаћен и усмерен на стицање материјалног благостања, али и на беспопштедну конкуренцију и агресивност у односима према раду, „живог хомоида који је у стању да подржи сваки облик насиља своје државе широм света да би очувао

свој материјални стандард, суштински заинтересованог за негативну слободу (слободу од мешања у његов приватни живот, а да не разуме да је та приватност битно нарушена средствима манипулације његовом свешћу и његовим потребама“ (Исто: 183), уз одлику аполитичности као повлачења у сопствену љуштину; 2) док су класични тоталитаризми антилиберално усмерени, либерални тоталитаризам „наступа под заставом либерализма, борбе за слободу, људска права и демократију. Међутим, он је њихова негација, јер своје схватање тих вредности намеће целом свету, често и најгрубљим насиљем, укључујући и рат. Идеологија неолиберализма има упечатљиво *империјална обележја*, јер је то идеологија покоравња света у име слободе и демократије... Либерални тоталитаризам данас има снажне примесе свесног и несвесног, програмираног и спонтаног *расизма*“ (Исто: 182–183); 3) успостављање јасне хијерархичности „демократских друштава“, кроз стварање затворених елита оличених кроз врхове управљачких елита, све више „претендују на одређења садржаја, сврхе и начина доспевања до ’доброг друштва’, те стога и ’аутентичне демократије’... Локалне аутократије и тоталитаризми у појединим западним друштвима од споредног су значаја за планетарна збивања у односу на либерални тоталитаризам у настајању, који има глобални досег и своје корене у логици (дакако противречној) постмодерног образаца друштвеног развоја“ (Исто: 184). Аутор указује да сама чињеница плуралистичности западних друштава не значи да у њима не постоји подлога за настанак и јачање тоталитаризма, посебно када се има на уму како „плурализам и демократија унутра могу бити праћени тоталитаризмом према *својој*“ (Исто); 4) У савременом свету долази до придавања *глобалне улоге* привредним цинковима, мултинационалним корпорацијама, који настоје да обезбеде за себе „планетарну власт којој се сви покоравају, настајање глобалне технократске елите која настоји да монополски усмерава светске привредне и политичке токове“ (Исто: 185). Позивајући се на блискост веза „глобоцентричних корпорација и влада ’клуба’ најразвијенијих земаља“, огромну улогу индустрије наоружања у привредама тих земаља, посебно у Америци, везе војноиндустријског и нафтног комплекса са тежњом западних земаља да ту остваре монопол, уз укључивањем улоге коју има НАТО, „може се закључити да се претежни део подлоге нарастајућег либералног тоталитаризма налази у *типу политичке економије* савременог, екстраразвијеног капитализма“ (Исто); 5) Видојевић закључује као савремени тоталитаризам потиче из споја и кумулативног дејства неолибералног капитализма, планетарног насиља и екстремодерне технологије; 6) Аутор указује на повезаност либералног тоталитаризма и преовлађујућег политичког садржаја глобализације. Он указује да глобализација има и својство „успостављања планетарног система страха“ (Исто: 186), што је и логично пошто једино ли-

берални тоталитаризам има планетарни домет... Управо је та „глобализација насиља и страха најпрепознатљивија црта либералног капитализма“ (Исто: 187; уп. Р. Смиљковић 2002; У. Шуваковић 2009; У. Шуваковић 2010б).

Бавећи се проблемима транзицијских процеса у свим оним државама које се називају „земљама у транзицији“⁴, Видојевић даје и одговор на питање ко заиста влада Србијом. Наравно, он није присталица теорија завере већ, вршећи социо-политичку анализу закључује како је реч о „три различите власти“, и то: „1) формална, легално-легитимна власт; 2) скривена и тајна власт, укључујући и власт мафиозних група; 3) паралелна, индиректна, а фактичка власт најмоћнијих западних држава, изражена посредством њиховог снажног утицаја на домаће политичке токове и кључна системска решења“ (З. Видојевић 2005: 317).

У научној монографији „Демократија на заласку“ др Зоран Видојевић довршава, прецизира и поентира одговор на питање које је поставио у књизи „Куда води глобализација“. У овој другој, он изражава велику забринутост за судбину демократије као политичког система, указујући на њену угроженост идејом *глобализма* и начином на који се савремени процес глобализације одвија. Уз позив на наслов познате Дивержеове монографије „Демократија без народа“ (1968), Видојевић констатује како се у савремености „демократија своди на борбу за власт партијских олигархија. Грађани су материјал за социјалну, националну, или било какву другу демагогију и тренутну потрошњу. Они су *стајистичка, уместо да буду примарна политичка категорија*“ (З. Видојевић 2010: 35). Преузимајући податке Киглија и Риткофа (2004: 578, 581) према којима је у периоду 1945–2001. година вођено укупно 225 ратова у којима је изгинуло између 130 и 142 милиона људи, при чему је „чак 214–226 милиона људи који су страдали од руке власти у нератним условима“, Видојевић закључује да „империјална демократија, огрезла у крвопролићу, јесте *убилачка демократија*, иако унутар властитих земаља може да брани људска права својих грађана. Оно што важи у оквирима тих земаља поништава се напољу у низу случајева. А демократија по свом појму морала би да буде универзална“ (З. Видојевић 2010: 110). На овом трагу, он наставља са својом критиком неолибералног тоталитаризма констатујући како он „није

⁴ Ово се пре свега односи на источно и средњоевропске некадашње социјалистичке земље, Русију и државе настале распадом СССР-а које ће Видојевић, у својим монографијама прецизно означити као *постреалсоцијалистичке*. Увођење овог, новог термина уместо уобичајеног „постсоцијализма“ који користе други аутори, он образлаже тиме да „није постојао неки развијени социјализам, након којег је настао постсоцијализам, по аналогiji са ’постиндустријским друштвом’, ’постмодерном’, итд“. С друге стране, исправно констатује аутор, тај су систем водећи руководиоци СССР-а називали „реалним социјализмом“, како би успоставили разликовање у односу на друге моделе социјализма од којих се, по својим специфичности-ма, највише разликовао самоуправни социјализам у другој Југославији.

утвара него реално својство глобалних процеса, планетаризације политике убијања, насиља, страха и отимачине, социјалног геноцида, етноцида, као и економије смрти – све у знаку не само злоупотребе него и поништења изворних либералних вредности које су цивилизацијско мерило“ (Исто: 111).

Једна од тематских целина коју Зоран Видојевић изучава јесте питање транзиције. Ако се у првој својој књизи, у којој је поставио питање смера глобализације, овим питањем није бавио подробније – наравно узимајући увек у обзир транзицију као друштвену промену без које је немогуће изучавати „турбоглобализацију“ – у другој књизи он посебну пажњу посвећује *иостре-алсоцијалистичкој транзицији* указујући, без сумње тачно, на њену суштину и основу – *иљачкашку приватизацију*. У таквим оквирима, према његовом налазу, „шансе одрживе демократије, чак и у њеном суженом виду... су практично непостојеће“ (Исто: 131). Пишући о ситуацији у Србији као резултанти транзиције након 2000. године, он износи податак да је спољни дуг Србије 2007. износио 24,42 милијарде долара, односно да је био за 13,59 милијарди долара виши него 2000; по глави становника у том седмогодишњем периоду задуженост је скочила са 1444 долара на 3255 долара (Исто: 204). При том, Видојевић и ове податке не посматра просто економицистички, већ их ставља у социо-политички и гео-политички оквир с позивом на излагање З. Бжежинског на конгресу социолога у Упсали далеке 1978. године: „Треба охрабрити земље Европске заједнице да наставе са давањем кредита Југославији, јер ће повећање југословенског дуга иностранству у одређеном тренутку послужити као средство економског и политичког притиска, што је само краткорочно гледано штетно за зајмодавца, а дугорочно корисно за општу ствар и политику ’омекшавања’ Југославије“ (Исто). Ради белоданог разумевања ситуације у којој се наша земља данас налази, назив Југославија треба заменити називом Србија и свако може да схвати куда смера глобализација када је о Србији реч, шта се збило са транзицијом у нашој земљи и има ли перспективе за демократију. У том смислу дајемо за право Видојевићу који, индиректно полемишући са једним од наших најугледнијих социолога – истраживача из области глобализације и транзиције Љубишом Митровићем (2009) констатује како се „капитализам који влада у Србији не може сасвим ’покрити’ категоријом ’периферног капитализма’. Он је пре свега *регресивни капитализам*“ (З. Видојевић 2010: 209).

Свакако да би се могло поставити и питање – има ли алтернативе? Видојевић је види у „транзицији транзиције“, односно у „напуштању самих основа суровог капитализма и градњом не само технолошки развијеног него и праведнијег друштва“, при чему он предлаже читав низ конкретних мера које би се у том правцу имале предузети. Poleмишући са М. Гошеом који указује да је „левица постала партија поретка, против партије промена“ (М.

Гоше 2004: 177), Видојевић каже да би погрешно било закључити „да левица у начелу не треба да буде и партија поретка“, али да је суштинско питање – о каквом је поретку реч. У том смислу он одговара да ако је поредак у „знаку нових облика приватизације власти, грабежи друштвеног богатства, тешког осиромашења радних класа и слојева, који су у сваком друштву већина – левица у таквом поретку нема шта да тражи. Пристајање на њега је порицање смисла не само левичарског него и демократског опредељења уопште. Учешће партија које себе сматрају левим у власти која се оформила у друштвима постреалсоцијалистичке ’транзиције’ има оправдање само ако се оне боре против таквог поретка, пре свега за јединство социјалне правде, демократије и хуманизоване економске ефикасности. Ако тога нема оне објективно постају партије крупног експлоататорског капитала и деле одговорност за стање немоћи и привида демократије“ (Исто: 162). Уместо таквог стања, Видојевић се залаже за „синтезу оног најбољег из неимперијалног либерализма и нерепресивног социјализма, као и из ширег цивилизацијског наслеђа, конкретизованог за потребе садашње и будуће Србије, али и способност теоријског реза у односу на старе и нове догме и митове, битно другачију политику и одговарајуће социјалне актере“ (Исто: 313).

Посебна целина у обе дела Видојевићевог двокњижја јесте однос према отимању Косова и Метохије од Србије и бомбардовању наше земље 1999. године. Он се у том смислу понаша на најбољем трагу шпанског нобеловца Сантјага Рамона и Кахала који је међу пет научно методолошких принципа којих се сваки научник мора држати уврстио и – патриотизам (2007). Његов патриотизам је искрен и одговоран, баш какав треба да буде патриотизам ангажованог интелектуалца. Видојевић указује да се од Србије „тражи потпуно одрицање од Косова, захтева се нова врста њеног пораза као државе, који би се приказао као ’компромис’. Тражи се и *духовна калитијулација*, затирање свести о трагедији коју је доживела у бомбардовању које су извршиле земље ’расаднице’ и ’светски чувари’ демократије, да би јој се одшкринула врата која, ко зна када, евентуално, омогућују улазак у Европску Унију“ (2010: 238)⁵. Видојевић одбија да се помири са оваквом ситуацијом, доживљавајући је као уцену, а сам однос НАТО држава према Србији као „непријатељски став држава-насилница према малим и slabим земљама“. Сличан став, попут Видојевићевог, дели и значајан број истраживача из области друштвених наука у нашој земљи. Ипак, др Зоран Видојевић се из тог круга издвојио и по

⁵ Управо у тренутку коначне редактуре овог научног чланка, на самиту ЕУ је донета одлука о одлагању давања Србији статуса „кандидата“ за пријем у ЕУ, и то на инсистирање Немачке, уз захтеве за њеном аутодесуверенизацијом над Косовом и Метохијом у року од два месеца, до фебруара 2012. када ће се питање давања овог статуса Србији поново наћи на дневном реду Савета министара.

томе што је у неколико наврата, последњих година, посећивао Косовску Митровицу, активно учествујући на међународном научном скупу *Косово и Метохија у цивилизацијским ѿковима* 2009. године у организацији Филозофског факултета Универзитета у Приштини, али и промовишући своју књигу „Демократија на заласку“ и држећи предавања студентима мастер студија социологије на косовскомитровачком Филозофском факултету. Тиме је демонстрирао и практичну тежњу за остварењем оних теоријских ставова које у својим делима заступа.

ЛИТЕРАТУРА:

- Видојевић, З. (2005), *Куда води глобализација*. Београд: Филип Вишњић
- Видојевић, З. (2010), *Демократија на заласку*. Београд: Институт друштвених наука, Службени гласник
- Гоше, М. (2004), *Демократија преошив себе*. Београд: Филип Вишњић
- Диверже, М. (1968), *Демократија без народа*. Београд: Рад
- Кигли, Ч. В, Виткоф, Ј. Р. (2004), *Свејска ѿлошника, ѿренд и ѿтрансформације*. Београд: Центар за студије југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија
- Марковић, Ж. Д, Голенкова, Т. З, Шуваковић, У. (2009), *Социологија*. Косовска Митровица: Филозофски факултет; Ниш: МБ Графика
- Митровић, Јб. (2009), *Транзиција у ѿриферни капитализам*. Београд: Институт за политичке студије
- Печулић, М. (2002), *Глобализација – два лика светиа*. Београд: Гутенбергова галаксија
- Рамон и Кахал, С. (2007), *Правила и савети за научна исѿраживања (ѿодсѿицаји воље)*. Мадрид: Високи савет за научна истраживања (CSIC)
- Смиљковић, Р. (2002), *Глобализација и насиље*. Београд: Књижевне новине Total com
- Fridrich, С. Ј., Brzezinski, Z. К. (1956), *Totalitarien Dictatorship and Autocracy*. Harvard University Press, Cambridge
- Шолте, Ј. А.. (2009), *Глобализација – критички увод*. Подгорица: ЦИД
- Шуваковић, У. (2009), „Свет у променама – политичко насиље и глобална еколошка криза“, *Ecologica* 16 (55): 468–475
- Шуваковић, У. (2010а), „Национално васпитање – пут усвајања и глобалних и националних вредности“, у С. Денић (гл. и одг. уредник) *Могућности националног васпитања у време глобализације*. Врање: Учитељски факултет Универзитета у Нишу
- Шуваковић, У. (2010б), „Глобализација насиља: ’нови светски поредак’ и отимање Косова и Метохије“, у Д. Маликовић (гл. и одг. ур.) *Косово и Метохија у цивилизацијским ѿковима*, књ. 4 У. Шуваковић (ур.) „Социологија и друге друштвене науке“. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини

Шуваковић, У. (2011), „Политика Србије на распећу између ретрадиционализације и модернизације“, у М. Божић, Ј. Митровић, Г. Стојић (прир.) *Традиција, модернизација, идентитет: место традиције и модернизације у различитим концепцијама и стратегијама развоја земаља у транзицији*. Ниш: Филозофски факултет – Центар за социолошка истраживања

Uroš Šuvaković

ZORAN VIDOJEVIĆ

QUESTION: WHERE THE GLOBALIZATION IS DIRECTED TO?

ANSWER: DEMOCRACY ON THE WANE

Summary

In this scientific review we discuss the attitude of the respected Serbian sociologist Zoran Vidojević toward the direction and the trends of globalisation as a process, about the ideas of globalism, liberal totalitarianism, American “new world order” and transitional post-socialist societies. The author concludes that Vidojević, through his scientific oeuvre, especially through his last two scientific monographs, proved to be a truly engaged intellectual that, demonstrating it by the example of his attitude towards the problem of Kosovo and Metohija, works from the standpoint formulated by Santiago Ramón y Cajal about patriotism as one of the basic principles of the methodology of scientific research.

Key words: globalization, globalism, the new “world order”, liberal totalitarianism, post-socialist transition, secession of Kosovo, Zoran Vidojević’s research.